

ISSN 0350–185x

UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

КЊ. LXXI, СВ. 1–2

Уређивачки одбор:

*др Јасна Влајић-Појовић, др Даринка Горјан-Премк, др Рајна Драгићевић,
др Најда Иванова, др Александар Лома, др Алина Ј. Маслова,
др Софија Милорадовић, др Мирослав Николић, др Слободан Павловић,
др Предраг Пипер, др Слободан Реметић, др Живојин Сјанојчић,
др Срејто Танасић, др Анађолиј Турилов, др Зузана Тојолињска,
др Викјор Фридман*

Главни уредник

Предраг Пипер

БЕОГРАД

2015

СТУДИЈЕ И РАСПРАВЕ

ISSN 0350-185x, LXXI, св. 1 (2015)

UDK: 811.162.1'36 ; 811.162.1'37

ID: 214482188

DOI: 10.2298/JF11470009T

Примљено: 10. децембра 2014.

Прихваћено: 26. јануара 2015.

Оригинални научни рад

ЗУЗАНА В. ТОПОЛИЊСКА*

Македонска академија наука и уметности

ОКО СЕМАНТИЧКЕ СТРУКТУРЕ ТЕКСТА

Везници и партикуле као предикати

У раду се заступа и образлаже теза да су везници и речце изрази семантичких предиката, који као конститутивни делови пропозиције имплицирају пропозитивне и само пропозитивне аргументе.

Кључне речи: везници, речце, пропозиција, семантички предикати, аргументи, текст.

У овом се тексту надовезујем на такозвану пољску „жуту граматику“ и нека тамо прихваћена решења у вези са семантичком структуром текста и њеним односом према формалној репрезентацији те структуре (GROCHOWSKI, KAROLAK, TOPOLIŃSKA 1984). У овој прилици морам претходно да кажем неколико речи *pro domo mea*. Наиме, 1967. године нашла сам се на једној од главних прекретница мог бурног научног пута, која ме је дефинитивно од дијалектолога, фонолога и прозодисте претворила у граматичара који се бави синтаксом. Због једног друштвеног неспоразума мој пољски ментор, човек који ме је јако задужио, проф. др Зђислав Штибер, наредио ми је једног дана да напустим Институт за славистику ПАН, у којем сам радила од оснивања тог института; извадила сам моје ствари из фиока радног стола, напустила Институт и нашла се без посла на слободном тржишту. Следећих дана проф. др Пшемислав Зволињски, тадашњи куратор Катедре за општу лингвистику на Варшавском универзитету, понудио ми је доцентуру на тој катедри, и на том месту добила

* ztopolin@gmail.com

сам анкету коју је расписао проф. др Жежи Курилович, председник Лингвистичког комитета ПАН, у којој је члановима Комитета постављено питање о актуелним приоритетима у домену лингвистичке полонистике. Одговорила сам да је нама, по мом мишљењу, потребна једна нова модерна академска дескриптивна граматика пољског језика. Такав мој одговор није био случајан. Наиме, већ сам се извесно време бавила синтаксом македонског стандардног језика и пољско-македонском синтаксичком конфронтацијом; приступила сам том задатку са уверењем да сам за њега добро припремљена имајући македонски језички материјал на радном столу а пољски – у глави. Међутим, брзо сам се уверила да „пољски у глави“ немам, наиме: нисам познавала граматiku свог матерњег језика.

Након кратког времена управа Лингвистичког комитета обратила ми се са сугестијом да саставим тим и организујем рад на будућој таквој граматици – почела је да се рађа концепција „жуте граматике“.

Од почетка нам је било јасно да бисмо хтели што доследније да применимо приступ „смисао → текст“, тј. да остваримо приступ од садржине ка форми. Организовали смо се у два тима – један који је обрађивао синтаксу и други, који је радио на морфологији („граматичкој“ и „лексичкој“, тј., респективно, на флексији и на творби речи) стандардног пољског језика. Опис гласовног система требало је тек да дође на ред. Нашла сам се у позицији редактора синтаксичког дела граматике. Улогу креатора теоријске концепције нашег синтаксичког описа прихватио је проф. др Станислав Каролак, афирмисани синтаксичар, по специјалности русиста и романиста. Поделили смо том у три дела: синтакса предикативних израза – аутор Станислав Каролак, синтакса полипредикативних израза – аутор Мађеј Гроховски, синтакса именичке синтагме – аутор Зузана Тополињска. Разуме се, при првом покушају радикално новог приступа задатку нисмо били у стању да дамо комплетан опис, тако да је, на пример, у Каролаковом делу изостала анализа тзв. граматичких категорија, тј. граматикализованих сегмената семантичких поља модалне, видске и темпоралне информације, а у мом делу нема анализе улоге именичке синтагме у структури реченице, тј. анализе релације: предикат → аргумент.

После објављивања Граматике колектив се распао, али је свако од нас наставио да на свој начин надограђује концепцију анализе и описа који су у њој били дати. Та се концепција градила око појма предикатско-аргументске структуре, тј., као што данас обично кажем, око појма пропозиције.

Пропозицију схватам као семантичку структуру састављену од предиката и аргумената које он имплицира. Значи: ‘предикат’ и ‘аргумент’ су за мене семантичке величине. Каролак је у свом делу „жуте граматике“ обрадио предикативне изразе у којима су експоненти тако схваћених предиката глаголи, а информација која одређује путеве избора имплицираних аргумената тих глаголских предиката уграђена је у њихово лексичко значење. Тако, на пример, предикати првог реда прихватају једино аргументе чији референти јесу материјални предмети / материјални делови света, тј. прихвата само предметне аргументе. На пример, у реченици *Ана сѣава* у лексичко значење глагола *сѣавати* уграђено је тзв. селективно ограничење избора потенцијалних аргумената: то морају бити ‘живи организми’. Слично томе у реченици *Пеѣар чѣѣа књѣгу* имамо два имплицирана аргумента, од којих је један ‘човек’, а други ‘текст’, итд. Значи: реченице конституисане од глаголских предиката првог реда носе информацију о релацијама између појединих делова материјалног света.

Предикати другог реда поред предметних прихватају и пропозиционалне аргументе, тј. аргументе чији референти су догађаји описани у одговарајућим пропозицијама. На пример, у реченици

Дѣме мѣсли да је ѣѣај ѣредлог нереалан

имамо два имплицирана аргумента који су у лексичком значењу глагола мислити „записани“ као ‘човек’ и ‘нечији интелектуални став’, а у реченици

Ана жели суѣра да ѣуѣѣује у Охрид

имамо respective аргументе предиката реализованог као глагол *желѣти* селектоване као ‘човек’ и ‘нечији волитивни став’ итд.

Према томе, реченице које конституишу глаголски предикати другог реда носе информацију о интелектуалним, волитивним, емотивним ставовима људи о којима је реч.

Наведени примери јасно показују да се пропозиција, тј. предикатско-аргументска структура темељи на релацији: предикат → аргумент и да је предикат конститутивни члан те структуре. Навикли смо, а тако је то и представљено у „жутој граматичи“, да су глаголи типични репрезентанти предиката на површини текста. Међутим, ако лексички састав којим се свакодневно служимо погледамо из семантичке перспективе, уверићемо се да ту постоје три диспропорционалне компоненте:

(1) предикати који представљају огромну већину, а чији површински експоненти припадају скоро свим такозваним врстама речи осим заменица;

(2) шифтери, према терминологији Р. Јакобсона, које на пољском зовемо *wyrażenia okazjonalne*, тј. семантичке јединице чија референција зависи искључиво од вербалног и/или ситуацијског контекста, а чији су типични експоненти заменице и паразаменице, тј. лексеме као *лични*, *сойсiивени*, *власiийи*, *йуђ*, и многе друге;

(3) најзад, *nomina propria*, тј. лична имена, која у тексту функционишу као одређене дескрипције.

Као што сам наговестила у наслову, циљ овог мог рада је да покажем како функционишу предикати чији су површински експоненти везници и/или партикуле, а кренућемо од представљене импликације: предикат → аргумент. Да почнемо од везника. Заступам тезу да су везници предикати који везују по два, увек два, готово увек пропозиционална аргумента. Поделила бих везнике, према њиховом значењу, у три групе:

а) прву групу представљају показатељи основних логичких релација, као што су конјункција и дисјункција, слаба и јака алтернатива..., другим речима: све оно што традиционално зовемо: напоредни везници. У радовима посвећеним овој проблематици зовем их: асоцијативни везници, јер ми се чини да оно што повезује њихове аргументе јесте чиста асоцијација аутора текста без квалификације дубље основе те везе, нпр.

Била сам у Охриду и кућила неколико бисерних брошева

– два пропозиционална аргумента повезују место и време, могли бисмо да убацимо неко *и йамо*, *и йада*, и сл., међутим, за аутора текста, а и за његове адресате, та је веза јасна, предикат ‘и’ носи само сугестију да су та два догађаја повезана ауторовом асоцијацијом; уп. такође

Или идемо за Пољску или ћемо одмор йровесiи у Охриду,

где пропозиционални аргументи повезани са ‘или...’ повезују две потенцијалне могућности које аутор асоцира са предстојећим одмором.

Асоцијативне везе веома често налазимо у говору деце која једноставно ређају догађаје без улажења у дубље везе међу њима, нпр.

Пала сам са мердевина и сломила сам ногу

– асоцијација је ту јасна, каузална веза је јасна, не мора се шире експлицирати. Слаба информативност те групе предиката је разлог

што они готово не селекционишу своје аргументе – аргументи могу да буду и предметни и пропозиционални, а обавезна је само рестрикција да оба буду истог типа, тако да имамо, поред предикатско-аргументских структура са два пропозиционална аргумента, и структуре као

*Ана и Петар су дошли њоследњи, или
А да му куњимо ланшој или бицикл?* и сл.

Исто као и у случају пропозиционалних парова и овде између референата оба предметна аргумента постоји асоцијативна веза – Ана и Петар су пар, лаптоп и бицикл припадају тесном избору потенцијалних поклона и сл. Нећу се овде упуштати у познату дискусију да ли су ти парови предметних аргументата кондензати одговарајућих пропозиционалних решења.

б) У другу групу спадају показатељи темпоралних релација као што су априорност, постериорност, потпуно или делимично поклапање у времену и др. Ту је, дакле, реч о темпоралним везничким предикатима, који за разлику од асоцијативних, јасно одређују дијатетичну хијерархију аргументата, уп.

*Јане је дошао кад смо већ сви били окуњљени.
Сви смо већ били окуњљени кад је најзад дошао и Јане.*

Или:

Прве су свађе насњале већ док смо се договарали око њлана манифесњације.

Још док смо се договарали око њлана манифесњације, насњале су њрве свађе.

У тој групи, природно, ради се искључиво о пропозиционалним аргументима.

в) Трећа група обухвата показатеље каузалних релација, као што су узрок, последица, концесија, услов, циљ... И ту су аргументи *ex definitione* пропозиционални, а њихова хијерархија је обично једнозначно одређена самим избором предиката, односно уграђена је у његову семантичку структуру, уп.

*Нисам дошла на седницу, јер ми је дејше било болесно.
Пошњо је дејше било болесно, нисам могла да дођем на седницу.*

према

Иако ми је дејше било болесно, дошла сам на седницу.

Уп. и структурне разлике између протазе и аподозе условног периода и сл.

Релације чији су носиоци везнички предикати могу да се изразе и помоћу одговарајућих глаголских предиката, иако статистика показује да се они употребљавају знатно ређе и обично су јасно стилски обојени; мислим на глаголе као (а) *коегзистирайџи*, *искључивајџи се*, *алијернирајџи...*, (б) *следијџи*, *прејходидијџи...*, (в) *изазивајџи*, *проузроковајџи*, *условљавајџи*, *дојушијајџи...*

Изложени преглед показао је, надам се, семантичку поруку везничких предиката, тј. – да их назовемо у оквиру наше теорије – предиката трећег реда. Док предикати првог реда носе информацију о релацијама између појединих материјалних делова света, а предикати другог реда – о ставовима људи, аутора порука, у односу на свет који их окружује, предикати трећег реда информишу о току нашег размишљања, наше дедукције, и о томе како повезујемо догађаје и какве закључке доносимо о везама које постоје међу њима.

Уверена сам да би – *mutatis mutandis* – и партикуле требало интерпретирати као предикате. То су, по моме мишљењу, предикати који прихватају по један, и само по један, пропозиционални аргумент и информишу о ауторовој оцени одређених семантичких параметара дате пропозиције. Тако је у случају епистемичких партикула, нпр. *Наравно, џај џексиј џреба ојейџи да се обради*, или: *Веровајџино наше колеге су већ донели одговарајућу одлуку* и сл., тако је и у случају других типова партикула, нпр. *Још нам џреба само сагласносџи факултџиџа*, или *Пакејџи су већ гојџови* итд.

Немам „своју“ семантичку поделу партикула, то никад није била моја проблематика; у последње време у Пољској објављен је одличан речник партикула проф. Мађеја Гроховског и сарадница (GROCHOWSKI, KISIEL, ŻABOWSKA 2014), где су све јединице детаљно семантички обрађене. Покушала сам да на њих применим интерпретацију која је овде представљена и мислим да је она адекватна. Од везника до партикула довели су ме случајеви кад се у одређеној ситуацији везници понашају као партикуле, тј. прихватају само један, онај дијатетички секундаран аргумент, јер сама конситуација пружа први, полазни аргумент; то су случајеви кад вербални текст почиње везником, нпр. *А шџа је с нашим џлановима?* или: *И шџа сада?*, другим речима, у контексту када сама ситуација налаже измену поступка те апелујемо на заинтересоване да донесемо заједно потребне закључке; шта су они иницијални *А...?* или *И...?*, везници или партикуле?

С друге стране, има и ситуација кад партикуле преузимају везничке функције, нпр. *Могли бисмо да кренемо њим њуџем, само да се усагласимо...*, или ситуација кад се партикула и везник саједињују да би били експресивнији, уп. *Толико њуџа сам њи објашњавала, ња њи иџак није јасно?*, и сл.

На крају сам дужна још један коментар. Наиме, за мене су везници семантичке јединице (и њихови формални експоненти) које повезују две независне пропозиције. У случају кад реченица представља модификатор у оквиру именичке синтагме (тзв. релативна реченица), или пропозиционални аргумент у оквиру друге надређене реченице (тзв. комплементарна реченица), средства граматичке адаптације таквих зависних реченица нису везнички предикати, јер су семантички празна. Њихова је функција анафора или катафора.

Цитирана лиџераџура

GROCHOWSKI, M., S. Karolak, Z. Topolińska. *Gramatyka współczesnego języka polskiego, Składnia*, red. Z. Topolińska, PWN, Warszawa 1984.

GROCHOWSKI, M., A. Kisiel, M. Żabowska. *Słownik gniazdowy partykuł polskich*, wyd. PAU, Kraków 2014.

Зузанна Тополинська

АСПЕКТЫ СЕМАНТИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЫ ТЕКСТА Союзы и частицы как предикаты

Резюме

В настоящей статье автор защищает тезис о том, что в семантическом плане союзы и частицы являются предикатами. Будучи конститутивными членами пропозиции, они имплицитно пропозитивные, и только пропозитивные, аргументы и, в случае союзов, отражают цепочку наших мыслей, как информации о связях между событиями с точки зрения говорящего, или, в случае частиц, отражают оценку происходящих событий, которую дает говорящий.

Ключевые слова: союзы, частицы, предикаты, аргументы, текст.

Zuzanna Topolińska

ASPECTS OF THE SEMANTIC STRUCTURE OF THE TEXT
Conjunctions and Particles as Predicates

Summary

The author argues in favor of the thesis that on the semantic level conjunctions and particles function as predicates, in other words, as constitutive members of propositions; they imply propositional, and only propositional, arguments and – in case of conjunctions – reflect the train of our thought, respectively provide information about relations between the events as perceived by the author of the text, and – in case of particles – reflect the speaker's evaluation of corresponding events.

Keywords: conjunctions, particles, predicates, arguments, text.